

Fragmentoituvan taidemaailman haasteita ja mahdollisuuksia

Nina Kokkinen & Marja Lahelma

doi.org/10.23995/tht.137717

Nykyhetken fragmentaarisuudesta, tiedon murentumisesta ja elämisen tahdin kiihtymisestä on viime aikoina keskusteltu paljon. Globalisaatio, siirtolaisuus, monikulttuurisuus, sukupuolten ja seksuaalisuuksien moninaisuus sekä institutionaalisoitujen uskontojen heikentyminen ovat esimerkkejä ilmiöistä, joiden on nähty hajotavan totuttuja rakenteita ja maailmankuvia. Nykyhetkeä onkin kuvattu postnormaaliksi ajaksi, jota luonnehtii epävarmuus, kaaos ja näkökulmien moninaisuus.¹

Ympäröivän todellisuuden fragmentoituminen koetaan herkästi uhkana, sillä se tekee maailmasta hankalasti hallittavan. On otettava huomioon aiemmin sivuutettuja ja marginalisoituja ilmiöitä, ihmisryhmiä ja kulttuureita. Kokemus sekasortoisuudesta voi synnyttää myös tarpeen yhtenäisyyttä vaaliville kertomuksille ja kuvi-

telmille. Pahimmillaan yritykset hallita kaaosta saattavat johtaa radikalisoitumiseen ja fragmentoitumisen suitsimiseen voimakeinoin. Poliittikan kentällä kansallisuusaate on jälleen nousussa, minkä voi nähdä vastareaktionä perinteisiksi koettujen arvojen kyseenalaistumiselle ja pirstaloitumiselle.

Taiteen ja filosofian keskusteluissa *fragmentti* ja *fragmentaarisuus* ovat olleet jo pitkään keskeisiä käsitteitä. Postmodernismiksi nimetty ilmiö synnytti 1900-luvun jälkipuolella käsityksen siitä, että kaikenlaisten monokulttuurien ja homogenioiden aika oli ohi. Vaikka taidehistoriasa ajatus kaanoneista ja suurista kertomuksista onkin istunut harvinaisen sitkeässä, alkoi tutkimuskentälle vähitellen ilmaantua uudenlaisia painotuksia. Esimerkiksi feministisen teorian vaikutus tuntui jo varhain, ja pian se sai rinnalleen queer-tutkimuksen ja dekolonisaation näkökulmia. Nykyiset keskustelut jatkavat ja vahvistavat näiden jo monin tavoin vakiintuneiden lähestymistapojen merkitystä taiteessa ja tutkimuksessa. Yksi esimerkki on taiteen

¹ Ks. Ziauddin Sardar, "Postnormal Artefacts," *World Future Review* 7, no. 1 (2015).

historian (*art history*) uudelleenkirjoittaminen taiteilijanaisten kertomukseksi (*art herstory*), joka tuo mukanaan vaateen nostaa esiin myös sukupuoli-dikotomiat ylittävää todellisuutta.

Fragmentoituminen pakottaa etsimään uusia suuntia ja vaihtoehtoisia näkökulmia taidehistorian kirjoittamiseen. Taidehistorioitsija Linda Nochlin ehdotti jo vuonna 1994 ilmestyneessä kirjassaan *The Body in Pieces* fragmentoitumisen näkemistä modernin ja sen jälkeisen todellisuuden pysyvänä olotilana, jota ei välttämättä tarvitse pitää vaarallisena tai torjuttavana ilmiönä.² Uhkan sijaan fragmentoituminen voidaan kääntää mahdollisuudeksi. Se tuo mukanaan haasteita, joihin vastaaminen kasvattaa taidehistorian tieteenalaa uusiin, elinvoimaisiin suuntiin. Yhtenäisyyden ja eheyden haikailemisen sijaan fragmentin käsite kannustaa hajottamaan totuttua kuvaa menneisyydestä ja nykyhetkestä, jolloin sirpaleet voidaan asettaa uudelleen, moninaisin värein säteilevään valoon.

Fragmentaarisuuden äärellä -teemanumerossa tarkastelemme pirstaloitumisen ja sen hallinnan erilaisia ilmentymiä taiteen ja tutkimuksen kentillä. Kirjoituksissa pohditaan esimerkiksi sitä, millaisia ajankohtaisia näkökulmia fragmentaarisuuden haasteeseen vastaaminen voi avata taidehistorian tutkimukseen. Millä tavoin taiteen historiaa ja kaanoneita on koetettu yhtenäistää ja hallita? Entä mitä nykypäivän keskustelut moniarvoistumisesta ja -kulttuuristumisesta tarkoittavat taiteessa, tutkimuksessa tai taiteen instituutioissa?

Fragmentoitumisen mukanaan tuomat haasteet ja mahdollisuudet ovat muuntaneet paitsi taiteen tutkimuksen myös museotyön kenttää. Museoiden vastuu yhteiskunnallisina vaikuttajina ja hierarkioiden haastajina on noussut viime

vuosina yhä selkeämmin esiin.³ Aihe on vahvasti mukana myös tämä lehden kirjoituksissa.

Pilvi Kalhaman taidekollektiivi nabbteerin *mesh/mɛʃ/* -teokseen keskittyvässä artikkelissa tarkastellaan kriittisesti museomaailman valtarakenteita. Kalhama pohtii kirjoituksessaan prosessimaisesti rakentuvan ja erilaisia toimijoita osallistavan teoskokonaisuuden mahdollisuuksia murtaa museoiden perinteisiä hierarkioita ja tuottaa moniäänisyyttä. Hän huomauttaa, ettei aito demokraattisuus ja vastavuoroisuus toteudu ainoastaan erilaisten ryhmien inkluusiivisesta kohtelusta, vaan museon on jatkuvasti reflektoitava omaa olemustaan. Kalhaman mukaan fragmentaarisuudesta ja tapauskohtaisuudesta onkin ehkä tullut museon pysyvä olotila.

Itseään refleктоiva, taiteen kaanoneita ja totuttuja narratiiveja kyseenalaistava museo tuo haasteita paitsi alan ammattilaisille myös vierailijoille. *Epämukava museo – Kohti turvallisia, rohkeita tiloja* -hankkeen tavoitteena on tutkia juuri tämänkaltaisia tuntemuksia. Hanketta esittelevässä artikkelissa tarkastellaan museon asemaa vaikeiden aiheiden käsittelijänä analysoimalla erityisesti vierailijoiden kokemia epämukavuuden tunteita ja niiden syitä.

Tuija Wahlroos taas kirjoittaa artikkelissaan *Paluu Keniaan* -näyttelystä, jossa etsitään uutta näkökulmaa Akseli Gallen-Kallelan ja hänen perheensä viettämään aikaan Brittiläisessä Itä-Afrikassa 1900-luvun alussa. Kenialaisten kanssa yhteiskuratoitinhankkeena toteutettu näyttely on erinomainen esimerkki halusta tuoda uudennlaisia käytänteitä museotyöhön, vaikka ne haastavat niin näyttelyn tekijöitä kuin vierailijoita. Kolonialismin sävyttämä kuva ikonisen taiteilijan ajasta Afrikan mantereella on niin vaikiintunut, ettei sen purkaminen onnistu ilman tietoista panostusta.

2 Linda Nochlin, *The Body in Pieces: The Fragment as a Metaphor of Modernity* (London: Thames and Hudson, 1994).

3 Ks. esim. *Marginaaleista museoihin*, toim. Anna Rastas & Leila Koivunen (Tampere: Vastapaino, 2021).

Myös Nina Kokkisen artikkelissa pohditaan näyttelyiden kuratointiin liittyviä haasteita ja mahdollisuuksia. *Idän henkisyys* -näyttely on osa laajempaa tutkimushanketta, jossa valotetaan erityisesti Aasian uskontoihin kietoutuneita mielikuvia ja niiden vaikutusta Suomen taiteeseen. Häilyvärajainen ”itä” on historian saatossa kuviteltu ikuisen henkisyyden tyysijaksi, josta on etsitty vastauksia hektisen elämänmenon ja muuttuvan taidemaailman haasteisiin. ”Idän henkisyyden” kuvitteluun on historian saatossa liittynyt paitsi ongelmallisia valta-asetelmia myös aitoa halua oppia toisista uskonnoista.

Todellisuuden fragmentoituminen ohjaa katsetta erilaisiin kulttuureihin ja toimijoihin, joita aiempi taidehistorian kirjoitus on tavalla tai toisella marginalisoinut. Posthumanismin hengessä huomiota halutaan yhä useammin kiinnittää myös ihmisten tuolla puolen elävään todellisuuteen ja toimijuuteen. Aikaamme leimaa muun muassa ilmastokriisin mukanaan tuoma epävarmuus ja ahdistus, joka tuntuu vaativan ihmiskeskeisen maailmankuvan purkamista. Murat M. Türkmén tarkastelee artikkelissaan jaettua toimijuutta, jossa otetaan huomioon myös ei-inhimilliset elementit – kuten hiiltyvät pajunoksat, joilla on keskeinen rooli Hanna Saarikosken teoksessa *C*. Samankaltaista toimijuutta voi nähdä olevan leppäkertulla, josta Kalhama kertoo artikkelissaan: hyönteinen soluttautuu omapäisesti nabbteerin *mesh/mefl* -teokseen ja haastaa samalla museon asettamia sääntöjä ja rajoituksia.

Kirjoittajat käsittelevät artikkeleissaan myös aineistofragmentteja, joiden varassa taidehistoriallista tutkimusta toisinaan tehdään. Laura Gutman osoittaa, miten yksittäiset, fragmentaariset lähteet voivat tarjota mahdollisuuden suurten kertomusten kyseenalaistamiseen. Hän nostaa artikkelissaan esiin pitkään unohduksissa olleen taiteilija Werner von Hausenin ja antimodernismin käsitteen. Taiteilijan tietoinen asettuminen poikkiteloin modernin taiteen vakiintuneen kehityskertomuksen suhteen se-

littää osaltaan hänen tuotantonsa marginalisoinumista. Esimerkki osoittaa, ettei kertomusten ja kaanonien kyseenalaistamiseksi riitä uusien palasten liittäminen osaksi kertomusta. Koko kertomusta on tarkasteltava kriittisesti. Toisinaan juuri pienet aineistofragmentit tarjoavat erinomaisen mahdollisuuden tähän.

Aineistopalaset ja niiden pirstaloituminen nousevat pääosaan myös *Fragmentaarisuus ja kuvakalskeiden jäljet keskiajan ja uuden ajan alun esineissä* -hankkeessa, jota Elina Räsänen esittelee omassa artikkelissaan. Hankkeessa tarkastellaan 1300–1600-luvuilla tehtyjen esineiden hajottamisen prosesseja ja niiden sitkeästi jatkuvaa elämää tuon hajottamisen jälkeenkin. Käsitysemme keskiajasta ja menneisyydestä ylipäättään rakentuvat usein tämänkaltaisten fragmenttien pohjalle.

Kiinnostavan näkökulman fragmentaarisuuteen avaa myös Ville Lukkarisen artikkeli, joka kohdistaa katseen taideteoksen pintaan valottaen samalla laajempaa kysymystä taiteen mahdollisuuksista välittää universaaleja merkityksiä. Lukkarinen jäljittää 1900-luvun loppupuolen abstraktista taiteesta kirjoitusmerkkejä muistuttavia kuvioita, joihin artikkelissa käsiteltyt taiteilijamiehet hakivat inspiraatiota muun muassa kiinalaisesta kalligrafiasta ja muista ”toiseutta” edustavista kulttuureista. Lukkarinen liittää merkkeihin sisältyvän universaalikielen ajatuksen pyrkimykseen rakentaa yhtenäisyyttä toisen maailmansodan pirstomaan todellisuuteen. Silloisessa maailmantilanteessa uskottiin yleisesti, että abstrakti taide voisi olla kansoja yhdistävä, kaikkien kulttuuripiirien ymmärtämä taidemuoto.

Fragmentaarisuuteen liittyvät ajankohtaiset kysymykset nousevat esiin niin ikään teemanumeron kirja-arvioissa ja lektioissa, joissa käsitellään muun muassa museotyön ja taidehistoriankirjoituksen uusia suuntia. Taiteeseen, sen tutkimukseen ja taiteen instituutioihin fragmentaarisuus on joka tapauksessa tullut jäädäkseen. *Fragment-*

taarisuuden äärellä päättää kulttuurisia rajoja ja niiden ylittämisen mahdollisuuksia käsittelevän teemanumerotrilogian. Se osoittaa, että pirstaloitumisen ja moniäänistymisen tuomiin muutoksiin voi hyvin suhtautua mahdollisuutena, joka avaa uusia, elävöittäviä uria taidehistorian tutkimukselle.

FT, TaM **Nina Kokkinen** työskentelee tutkijatohtorina Donner-instituutissa (Åbo Akademin säätiö). Hän on perehtynyt taiteen ja uskonnollisuuden välisiin kytköksiin modernissa ja sen jälkeisessä taiteessa.

FT, dos. **Marja Lahelma** työskentelee akatemiatutkijana Helsingin yliopiston Kulttuurien osastolla taidehistorian oppiaineessa. Hänen tutkimuksensa käsittelee kulttuurisen muistin ja unohduksen prosesseja Suomen kansallisen taiteen kertomuksen rakentumisessa.